

*Білінська Л. В.,
здобувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ, ПСИХОЛОГІЧНЕ І МОРАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню феномену корупції як соціального явища, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм.

Ключові слова: корупція, хабарництво, мораль, соціальне явище, функції держави.

Постановка проблеми. Корупція – не просто соціальне, але й психологічне та моральне явище. Адже вона не існує відокремлено від людей – їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя. В країнах, де хабарництво та інші корупційні діяння зустрічаються порівняно рідко, корупція у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не має істотного впливу на суспільне життя. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, корупція із соціальної аномалії поступово перетворюється в правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини суспільства. Найбільш небезпечним наслідком такого стану речей у суспільстві є те, що в результаті витіснення корумпованими відносинами правових та етичних відносин відбувається значний злам у суспільній психології – люди у своїй поведінці з самого початку психологічно вже налаштовані на протиправні способи вирішення питань.

Аналіз досліджень даної проблеми. Окремі аспекти корупції як соціального явища досліджувалися у роботах провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців у даній сфері: В. Бутенка, С. Головатого, І. Данова, Л. Денисенка, О. Кальмана, М. Камлика, І. Матюхіної, М. Мельника, Є. Невмержицького, М. Полудьонного, О. Собоного, О. Филимонова та інших.

Мета статті полягає в аналізі наукових розробок, вітчизняного та світового досвіду, комплексного вивчення і теоретичних, і практичних питань, пов'язаних із феноменом корупції як соціального явища, що сприятиме підвищенню ефективності адміністративно-правової протидії цьому явищу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Тема корупції є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Разом з тим це соціальне явище має свою давню історію і, як свідчить досвід, жодній із держав досі не вдалося її побороти. Хоча окремим державам за допомогою силових антикорупційних методів на певний період вдавалося істотно зменшити масштаби корупції, але з часом з'являлися нові схеми, методи та форми її прояву. Більше того, формування цілих корупційних мереж відбувається в самій системі державної влади, а це фактично виводить корупцію на вищий рівень організації, побудови досконаліших внутрішніх зв'язків і пристосування до зовнішніх факторів, що можуть втрутитися в її організацію [1, с. 3-8].

Поширення та суспільна небезпека корупції відчутно зростає в період значних соціальних потрясінь, веде до ігнорування законності, залежності громадян від свавілля чиновників.

Як свідчать енциклопедичні словники, слово «корупція» походить від латинського «*corruptio*», що означає «псування», «розбещення» [2, с. 578], тобто може розумітися як розбещення окремих посадових осіб державного апарату, як соціальна корозія, що роз'їдає державну владу і суспільство в цілому.

Слід зазначити, що в середовищі українських учених-правознавців та практиків не існує чіткого визначення поняття корупції. Основні підходи щодо розуміння корупції можна звести до наступного: корупція розуміється як підкуп-продажність державних службовців; корупція розглядається як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів або в інтересах інших осіб; корупцію розуміють як використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб [3, с. 7].

Нормативно-правові акти України також містять визначення поняття корупції. Зокрема у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» наводиться таке формулювання: «корупція - використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей» [4].

Аналіз міжнародно-правових документів також свідчить про існування різних підходів розуміння корупції. Так, у Резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», розповсюдженій на VIII Конгресі ООН щодо запобігання злочинності (Гавана, 1990 р.), корупція визначається як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності». Інший документ ООН (Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією) формулює поняття корупції як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях».

Таким чином, корупцію можна визначити як складне соціальне (а за своєю суттю асоціальне, аморальне і протиправне) явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, які протиправно використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм.

Корупція трапляється в будь-якій політичній і економічній системах і є складовою механізму використання суспільства бюрократичними структурами. В умовах функціонування демократичних або авторитарних механізмів забезпечення нормальної життєдіяльності соціуму корупція виступає другорядним явищем, яке істотно не впливає на загальнодержавну ситуацію або стає більш-менш контрольованою. Проте при певних умовах корупція може перетворюватися на структуростворчий елемент політичного та громадського життя суспільства. Це можливо тоді, коли серед широких верств населення переважає нестримне користолюбство.

Боротьбу з корупцією декларують держави практично усіх типів. Більше того, усі держави змушені тією чи іншою мірою боротися з нею. Така боротьба може полягати у створенні системи надійних правових та інституціональних гарантій суспільного і політичного контролю за діяльністю державних органів, різного роду організацій та окремих службових осіб, або ж може зводитися лише до вимушених заходів владних структур, спрямованих на відновлення елементарного порядку в суспільстві, перерозподіл сфер впливу між різними кланами панівної олігархії та формуваннями мафіозного типу тощо.

Безпосереднім суб'єктом корупції як особливого роду суспільних відносин може виступати державний чиновник будь-якого рангу, політик чи функціонер громадської або інших організацій. Особами, які отримують вигоду від його дій, можуть бути: індивіди, вітчизняні чи зарубіжні фірми, політичні та громадські організації, спецслужби іноземних держав тощо.

Як засвідчує досвід посткомуністичних країн, в умовах корупції відбувається специфічний «розподіл влад», а точніше розподіл влади між політиками-прагматиками, особисто відданими керівнику країни; особами, котрі належать до «клану» керівника, а також особами, спілка і взаємна довіра між якими скріплені разом пролітою кров'ю, і різного роду політиками-романтиками, політичні орієнтації яких варіюються залежно від культурно-історичних особливостей конкретної держави і

політичної кон'юнктури, а також мафіозними колами, які представляють криміналізований національний капітал і компрадорську буржуазію.

У багатьох державах з такими режимами видаються правові нормативні акти про боротьбу з корупцією. У цій нормотворчій діяльності найчастіше дається взнаки давня бюрократична традиція – шляхом видання правових актів, позбавлених реального механізму досягнення декларованих цілей, створювати видимість активної діяльності, імітувати соціально значущу державну функцію. «Боротьба з корупцією» досить часто виливається в розправу з представниками політичних та економічних кланів, які є суперниками, або ж в один із заходів легітимації керівною олігархією свого політичного курсу. Груповий егоїзм витискає стратегію забезпечення національних інтересів. І в цьому немає нічого незвичайного, це досить поширений спосіб дій за прогресуючої моральної та економічної кризи. Досить згадати досвід розвитку деяких африканських держав.

Надприбутки, отримані незаконними шляхами, дають можливість багатьом теперішнім посткомуністичним можновладцям матеріально забезпечити не лише самих себе і своїх дітей, але й гарантувати здійснення найвишуканіших забаганок їхнім «майбутнім поколінням» – спадкоємцям незліченних приватних статків, що створюються нині за рахунок розпродажу власної країни.

Немає таких перешкод, через які корумповані і мафіозні кола не готові переступити, немає таких соціальних норм, які вони не зважилися б порушити. Світове співтовариство також не може не усвідомлювати серйозної небезпеки, пов'язаної з подальшою криміналізацією цілого ряду політично нестабільних регіонів світу, надто посткомуністичних. Все це дає підстави для висновку, що проблеми корупції незабаром, безумовно, знаходяться у центрі політичної боротьби.

У правовому відношенні корупція становить сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь.

Корупційні діяння мають такі форми (види): зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень та інші службові злочини, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб; розкрадання державного, колективного або приватного майна з використанням службового становища; незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів; нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права; хабарництво; здійснення безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи службових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей; сприяння з використанням службового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за

це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; неправомірне втручання з використанням службового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодження виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення; використання інформації, одержаної під час виконання службових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації, або несвоєчасне її надання, або надання недостовірної чи неповної службової інформації; надання необґрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень; протекція з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами.

Корупція завжди створює серйозні проблеми для розвитку будь-якої держави світу. Вона руйнує інститути влади і заважає ефективному управлінню державою, тому що порушує узаконені процедури. Корупція на виборах і в законодавчих органах знижує відповідальність посадових осіб, корупція судової влади і правоохоронних органів скасовує принцип «верховенства закону» тощо. Проте найсуттєвіших збитків корупція заподіює економіці країни.

Корупція призводить до збільшення вартості бізнесу за рахунок протизаконних платежів, управлінських витрат на ведення переговорів з посадовими особами і ризику розриву угод. Іноді корупція призводить до зниження вартості, завдяки зняттю бюрократичних зволікань, але наявність хабарів заохочує посадових осіб до прийняття нових правил, які бізнес-структурам доводиться обходити, даючи нові хабарі чиновникам.

Інколи корупція набуває значення бізнесу, вона також спотворює правила гри, захищаючи фірми зі зв'язками у державних органах від конкуренції і, отже, підтримуючи погано діючі фірми. Посадові особи, приховуючи свої ділові відносини, можуть завищувати технічну складність проектів у суспільній сфері, що в подальшому призводить до перекручування справжньої картини інвестиційної діяльності. Корупція також погіршує ситуацію в галузі дотримання будівельних, екологічних та інших норм, знижує якість послуг, наданих державними органами, посилює бюджетний тиск на уряд. Ці перекручування сповільнюють економічне зростання держави [5, с. 12-15].

Окремі дослідники намагаються кваліфікувати корупцію, піддавши це явище певній структуризації та визначаючи чотири головні її типи: 1) хабарництво в торгівлі, пов'язане з функціонуванням «чорного ринку», протизаконними фінансовими та майновими операціями, ухиленням від сплати податків, фальсифікацією фінансових документів; 2) патронажна система, що виникає, як правило, тоді, коли реалізація незаконних угод концентрується в руках обмеженої кількості осіб або організацій. Діячі, які контролюють патронажні системи, намагаються монополізувати владу аж до встановлення повного контролю за діяльністю легітимного уряду; 3) непотизм (дружба або кумівство) призводить до виникнення несправедливо великих поступок при укладанні

угод, призначення родичів на ключові посади в системі управління, пільгової купівлі власності, доступу до конвертованих валют; 4) кризова корупція – робота великої кількості бізнесменів в умовах ризику, коли предметом купівлі-продажу стають рішення офіційних органів, які можуть призвести до великих політичних зрушень або змін у країні.

На нашу думку, за змістом можна виділити такі групи безпосередніх причин та умов розвитку корупції:

- політичні (замкнутість системи управління, її повільний розвиток, відсутність системи виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховість при проведенні антикорупційної політики, відсутність державної ініціативи щодо створення громадських формувань, незалежних недержавних структур для зростання активності населення у боротьбі з корупцією);

- економічні (несприятливий режим діяльності підприємств; відсутність прозорості багатьох економічних процесів; на тлі багатих державні службовці не мають навіть помірної достатку);

- правові (відсутність цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння, формальний характер чинної системи декларування доходів, неповне визначення суб'єктів, не цілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання правових вимог при виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх учиненні);

- організаційно-управлінські (відсутність чіткої регламентації діяльності посадових осіб, поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад через знайомство, відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань та здійснення ними кар'єри, відсутність окремих працівників, які контролювали б цю сферу);

- соціально-психологічні (нерозвиненість громадянської свідомості, корислива спрямованість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється у поблагливному ставленні до корупції) тощо.

Розповсюдженість корупції в різних сферах життя, існування її як масового явища перетворюють її на елемент повсякденності, звичаю, традиції. Поширеність корупції і при звичаєність до неї населення, особливо у деяких сферах суспільного життя, стає для будь-якої людини культурною нормою. Знаючи про те, що всі дають у тому чи іншому закладі хабарі, дуже важко психологічно перебороти в собі конформістську схильність і вчинити не так, як це робить решта. Людина може добре розуміти на моральному рівні, що давати хабара це протиправне явище, але на рівні психологічних чинників, що зумовлюють її поведінку, діє за традицією. Усі ці симптоми щодо корупції існують в українському суспільстві. Наприклад, існує широко розповсюджена практика приносити пацієнтами лікарям якісь подарунки (квіти, цукерки, харчові продукти, промислові товари, спиртні напої, гроші або все разом). Боротися з такими проявами, на нашу думку, необхідно лише через підняття рівня заробітної платні лікарям, щоб вони боялися втратити роботу, та посилити відповідальність у разі одержання ними хабара до неможливості займатися лікарською діяльністю в майбутньому.

Складність проблеми боротьби з корупцією полягає в реальній можливості корумпованих структур та конкретних осіб, які мають владу і повноваження, перешкоджати намаганням проникнути до сфери їхньої кримінальної діяльності, а також у нездатності правоохоронних органів і політичних сил суспільства до безкомпромісної боротьби з корупцією. Відсутні соціальні, політичні традиції публічного викриття корупціонерів, спеціальні криміналістичні прийоми викриття фактів корупції, що є серйозною перешкодою для ефективної боротьби із цим явищем [6, с. 30-32].

Боротьба з корупцією і хабарництвом пов'язана з вирішенням наступних основних завдань: 1) зменшення кількості так званих «хабаромістких» функцій державного управління (видача дозволів, ліцензій, довідок тощо); 2) чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень; 3) забезпечення прозорості прийняття рішень за допомогою конкурсів, тендерів тощо; 4) підвищення рівня соціального забезпечення населення; 5) підвищення кримінальної відповідальності за корупційну діяльність.

Корупція загрожує національній безпеці і суспільному устрою України, системно і комплексно впливає на формування і діяльність владних і політичних інститутів, підриває довіру громадян до влади, ускладнює відносини України з іноземними партнерами.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що корупція – це явище, яке постійно розвивається, трансформується, пристосовуючись до умов розвитку законодавства, суспільства та держави, при цьому її сутність і негативний вплив залишаються незмінними. Зміна видів та форм корупційних діянь здійснюється з метою запобігання впливу задіяних наявних антикорупційних заходів, спрямованих на протидію цим явищам та їх обмеження. З урахуванням вищевикладеного, на нашу думку, необхідно доповнити існуюче антикорупційне законодавство визначеннями можливих форм корупційної поведінки, а також адекватної відповідальності за такі діяння.

Література:

1. Андрійко О.Ф. Правові засоби протидії корупції / О.Ф. Андрійко // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 4. – С. 3–8.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод.

і допов.) / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Різак І.М. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід / Різак І.М., Бисага Ю.М., Палінчак М.М. [та ін.]. – Ужгород : Ліра, 2004. – С. 7.
4. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VIр // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
5. Мірошник Ю.П. Корупція в Україні: погляд із-за кордону / Ю.П. Мірошник // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 1. – С. 12–15.
6. Гурьєва І.В. Корупція в Україні як одна з найактуальніших соціальних проблем сучасності: аналітичний огляд / І.В. Гурьєва, Н.О. Гусак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 2. – С. 30–32.

Билинска Л. В. Коррупция как социальное, психологическое и моральное явление

Аннотация. Стаття посвящена дослідженню феномена корупції як соціального явлення, которое охватывает всю совокупность коррупционных деяний, связанных с неправомерным использованием лицами, уполномоченными на выполнение функций государства, предоставленной им власти, должностных полномочий, соответствующих возможностей с целью удовлетворения личных интересов или интересов третьих лиц, а также других коррупционных правонарушений, которые создают условия для совершения коррупционных деяний или являются укрывательством их или попустительством им.

Ключевые слова: коррупция, взяточничество, мораль, социальное явление, функции государства.

Bilinska I. Corruption as social, psychological and moral phenomenon

Summary. The article is sanctified to research of the phenomenon of corruption as the social phenomenon, that embraces all totality of the corruption acts, related to the illegal use by the persons, authorized on implementation of functions of the state, power given to them, post plenary powers, corresponding possibilities with the aim of satisfaction of the personal interests or interests of the third persons, and also other corruption offences that create terms for the feasant of corruption acts or are the concealment of them or connivance to them.

Key words: corruption, bribery, moral, social phenomenon, functions of the state.